

13. Прибыткова И. Узбекистан – Крым: перспективы миграционных процессов // Авдет. – 1998. – 8 декабря. – № 22 (208);
14. Распределение населения Автономной Республики Крым по полу и возрасту и семейному положению (Всеукраинская перепись населения 2001 года). Отв. за вып. Л. Т. Норманская. – Симферополь: Главное управление статистики в Автономной Республике Крым. – 2003.
15. Состав населения Автономной Республики Крым по полу и возрасту (Всеукраинская перепись населения 2001 года). Отв. за вып. Л. Т. Норманская. – Симферополь: Главное управление статистики в Автономной Республике Крым, 2003.
16. Стативно-віковий склад населення Автономної Республіки Крим. (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року). – За ред. В. І. Колесник. К.: Сімферополь Головне Управління статистики у Автономної Республіки Крим. – 2003.
17. Тюркские народы Крыма: Караимы. Крымские татары. Крымчаки / Отв. Ред. С. Я. Козлов, Л. В. Чижова. – М.: Наука, 2003.
18. Финогеев Б.Н., Люманов Э.М., Булкина Н. М., Алиева А.Ш Проблемы и основные направления социально-экономического возрождения крымских татар в Крыму// Кримські татари: історія і сучасність. До 50 – річчя депортації кримськотатарського народу. (Матеріали міжнародної наукової конференції в Києві 13 – 14 травня 1994 р.). – К.: 1995. – С. 193 – 197.

Шадрина Т.В*, Насалевич Т.В*

СПЕЦИФІКА РЕЦЕПЦІЇ МІФОКРИТИЧНОЇ ШКОЛИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Актуальність статті полягає у тому, що останнім часом назагал популярною стала міфокритична методологія. Тим більше, у контексті становлення нової концепції української літератури як ніколи актуально постає питання впровадження нових перспективних методологій. Оскільки в українському літературознавчому середовищі також відбувається надзвичайне поживлення навколо міфокритики, актуальність обраної теми не викликає сумнівів.

Проблеми міфокритики у своїх працях розглядають О.Козлов, А.Нямцу, Я.Поліщук, О.Забужко, В.Нарівська, Т.Мейзерська, Є.Нахлік, Г.Грабович тощо.

Мета статті полягає у визначенні специфіки вживання міфокритичної методології у сучасному українському літературознавстві. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких задач:

- здійснити аналіз критичних робіт сучасних українських літературознавців з метою окреслення місця і ролі міфокритичного спадку у названих роботах;
- дослідити особливості розвитку міфокритики у вітчизняній філологічній науці;
- визначити своєрідність використання “кембриджських” традицій в українському літературознавстві.

Українські міфокритики кінця ХХ ст. визнали міфологічну методику назагал дієвою і обрали за інструмент своїх досліджень той синтетичний продукт літературознавчої науки, який утворився в результаті зрощення двох провідних напрямків – архетипної міфокритики та структуралізму. Авторизація міфу, індивідуалізм міфотворення, специфіка метафоротворення окремо взятих творців – ось питання, що виявились нагальними і популярними для міфологічних досліджень сучасної доби.

У 90-х роках, які ознаменували нове відродження української культури, у вітчизняному літературознавстві заявила про себе молода генерація літературних критиків (О.Забужко, Т.Мейзерська, В.Нарівська, Г.Грабович тощо) з якісно новим сприйняттям традиційних явищ культури, з неординарним підходом до класичних тем, сюжетів, творів у цілому. Їхні праці, витримані в дусі архетипної критики, претендують на утвердження нової концепції української літератури. І хоча вони викликали доволі широкий резонанс у відповідних літературних колах, а часом не тільки схвальні, але й відверто негативні відгуки, навряд чи хтось наважиться заперечити їх значення для формування нової парадигми української літературної критики.

В українському літературознавстві міфотеорія набула своєрідного національного забарвлення. Визначним є той факт, що з використанням міфокритичної методики українські критики несподівано відкрили новий аспект творчості Т.Шевченка – міфологічне прочитання творів великого Кобзаря. Літературна спадщина поета, яку до цього, як здавалось, дослідили вже досить ретельно, раптом заграла новими гранями, виявивши усю різноплановість міфологічних інтерпретацій.

Т.Мейзерська вважає за доцільне розглядати міфологізм Кобзаря лише в психологічному аспекті. “Однією з важливих ознак Шевченкового міфотворення, – говорить дослідниця, – є посилення метафоризація, стійка система міфологічних інверсій” [3, 107]. Книга з характерною назвою “Проблеми індивідуальної міфології: Міфотворчість Шевченка” (1997) – одне з найновіших критичних досліджень у галузі міфознавства, які демонструють відхід літераторів від узагальнюючих масштабних студій і натомість утверджують конкретику індивідуального підходу. А відтак доцільними стали пошуки “індивідуальної міфології”. Якщо раніше міфознавці, головним чином, провадили спробу знайти міфологічний підтекст твору і основна мета пошуків передбачала віднайдення класичного міфологічного сюжету, нібито покладеного в основу твору, то тепер міфокритики прийшли до індивідуальної манери міфотворення кожного автора, який потрапив у поле їх уваги. Позитивним у цьому зв'язку можна назвати те, що з пасивного напівпостерігача-напівінтерпретатора міфів автор художнього твору нарешті перетворився на оригінальну творчу

* Кандидатская диссертация по филологическим наукам защищена в Украине в 2003 году

* Кандидатская диссертация по филологическим наукам защищена в Украине в 2003 году

особистість з індивідуалізованим світобаченням, спроможну творити власну міфологію. Отже, поняття “міфологія” в контексті міфокритики сягнуло далеко за межі поняття “класичної міфології” з конкретно означеними міфологічними сюжетами античності. Тепер критики міфу оперують такими поняттями, як “індивідуальна манера міфотворення”, “міфотворчість митця”, “авторський міф”.

Той факт, що сучасні дослідники міфу відкривають нові грані творчості класиків, про які, здавалося б, уже все сказано (Т.Шевченка, Л.Українки, С.Єсеніна, Ф.Достоевського), свідчить про те, що сучасна міфознавча наука в Україні плідно розвивається, дає молоді пагони.

Міф Шевченка, на думку Т.Мейзерської, “реалізується на рівні його словотворення” [3, 118]. Дослідниця чітко відмежовує акцію міфотворення Шевченка від “прояву його історичного символізму” [3, 118]. Геніальність поета, за висловом Мейзерської, полягає в “трагічному зіткненні поета зі своїм словом” [3, 124]. Міфотворчість Шевченка цілком залежить від його невміння відійти від “глибинних архетипів”, і в цьому дослідниця вбачає основу для виникнення “геніальних метафоричних експлікацій для вираження того, що існує за межею можливостей вислову” [3, 124]. Міф Шевченка, своєю чергою, є замкненим у межах християнської історії, де акт словесного міфотворення зливається з містичним смыслом останньої.

Отже, як бачимо, авторка монографії упевнено йде тим шляхом в літературній критиці, який можна назвати плідним зрощенням порівняльно-міфологічного і семіотично-структурального. Спираючись на теорії Р.Барта і Ю.Лотмана, вона формулює концепцію “конструкції форми” (а не змісту) у відношенні до творів Шевченка, як також “ідею трансісторичного руху творів”, та “екзистенційної природи художньої творчості”, робить спробу знайти рішення для проблеми індивідуальної міфології, “логіки уяви і специфіки метафоротворення у творчості Шевченка” [3, 5]. Для вирішення проблеми тієї ж таки індивідуальної міфології Мейзерська вважає доцільним залучення архетипної теорії К.Юнга.

Щодо позиції автора стосовно символічно-знакового підходу, вона стає цілком зрозумілою із висловлювання самої дослідниці: “будь-який символ чи знак, інтегрований певною і індивідуальною творчістю, має деяке стабільне змістове ядро, котре, переміщуючись в історичному часопросторі, обростає новим смисловим змістом, дякуючи конкретному історичному контексту” [3, 5].

Першим, хто з сучасних міфокритиків заговорив про міфологізм Шевченка, був Г.Грабович – представник української діаспори. Його книга, присвячена критичному вивченню творчості Шевченка з міфологічних позицій, вийшла в Англії. Він наголосив на індивідуальності і відособленості “внутрішньої ідеї творчості Кобзаря”, “дистанційності її від існуючих літературних норм”. На його думку, її неможливо втиснути в жодну класифікаційну схему. Критична манера Г.Грабовича, слід зазначити, теж замкнена в структурно-символічні межі, а відтак він говорить про “наявність парадигмального ряду найхарактерніших символів” поета, в повторюваності або зіставленні яких слід вбачати “джерело глибинної міфопоетики” Шевченка [1, 167].

Окремо виділяє учений “певну спільність позитивних героїв” – наскрізний узагальнюючий образ у творчості Шевченка: сироти, покритки, вдови, байстрюки. Їх Грабович визначає як “найважливішу основу поетичного мислення Шевченка” [1, 167].

Цей узагальнений архетип знедолених, скривджених, так звана “ідеальна спільність”, має бути встановлена самим Богом за рахунок вирішення конфлікту “шляхом класичної міфологічної медіації”, “примирнення в рамках натхненного парадоксу “пасивної революції” [1, 167].

Таким чином, надаючи “акції міфотворення” такої важливої функції, як злагодження всіх конфліктів, Грабович визнає за нею роль осібної категорії, ідеалізованої і відмежованої від “міфу життя” самого Шевченка.

Аналізуючи новостворені критичні праці, помічаємо, що сучасні дослідники міфу, попри всі найостанніші досягнення міфотеорії, часом вдаються до хибних суджень, яких припускались засновники методології ще на початку ХХ ст. Так, Г.Грабович визначає творчість Т.Шевченка як “синхронну позачасову модель”. Проте на сьогодні літературною критикою доведено неможливість існування відірваної від свого часу моделі авторського світобачення, вираженої у творах. Будь-який творець діє в залежності від умов і потреб свого часу. Його творчість – це свого роду проєкція на події того часопросторового виміру, частиною якого він себе усвідомлює.

Надзвичайно суперечливою, але водночас своєрідною, вважає концепцію Г.Грабовича О.Забужко, яка вступає в наукову полеміку із своїм колегою. Вона робить закид Г.Грабовичу, який “взявся відсікти міф України, створений Шевченком, від міфа його життя” [2, 36]. Послудуючи в своїй індивідуальній методі антропологічний та біографічний підходи (за її ж власними словами), О.Забужко вважає неприпустимим відокремлювати “міф Шевченка” від часу, в якому жив автор, а отже від його власного життя. Для неї надзвичайно важливою категорією виступає авторський міф, який у своїй основі має культ самого автора [2, 310]. Доля Шевченка нерозривно пов’язана з долею його ліричного героя, а відтак авторський міф – це міф самого автора, таким чином, доля національного міфотворця стає власністю всієї нації і переходить в її спадок “як вічний міф” [2, 31]. Три шари авторського міфу, запропоновані дослідницею, передбачають наявність певної спільноти (перший шар – ідея спільноти), яка втілює ідею авторського життя (другий шар), своєю чергою об’єктивованого в художньому тексті (третій шар) [2, 36], що знов-таки доводить думку О.Забужко про нерозривність міфу автора від міфу, створеного ним самим. Міф Кобзаря, як говорить автор філософського аналізу, мав не лише соціально-культурний і “вузькокультурний контекст”, а “транснаціональний”, і в цьому полягає заслуга Шевченка.

Іншою, не менш важливою, заслугою Кобзаря є так звана українізація християнського міфу. Т.Шевченко свого часу забезпечив духовне піднесення української спільноти, поставленої перед загрозою

знищення [2, 29]. Щодо історії України, Шевченко надає їй нового життя, його міфологічна інтерпретація допомагає поновити її цілісність, повертає народу її “розчленоване в часі національне тіло” – в цьому, як свідчить автор монографії, і полягає функція історика [2, 105]. У визначенні України не територією чи країною, а “станом буття”, “екзистенціальною категорією”, яка в майбутньому має перетворитися на “форму ідеального існування”, Забужко підтримує Грабовича [2, 102].

Дослідниця вважає за необхідне послуговуватись матеріалом лише одного, художньо “замкненого”, твору для дослідження авторського міфу. Так, на її думку, залучивши психоаналітичний і філософсько-антропологічний методи, можна без жодних зусиль досягнути внутрішню логіку міфу.

Не обходить мовчанням Забужко і популярний метод бінарних опозицій, запропонований свого часу К.Леві-Стросом. За принципом “усе в житті має протилежність” у творах Т.Шевченка виділяється складна опозиційна структура “москаль на могилі – дівоча душа-пташка” до “москаля з покриткою”. Протилежність у названих парах вбачається в позитивно-негативному смислово навантаженні першої пари щодо другої. Слід зауважити, метод бінарних опозицій, який став назагал модним і широко вживаним, передбачає виявлення чітко окреслених опозиційно розташованих елементів буття. К.Леві-Строс пропонував протиставляти ті чи інші явища, так звані “цеглинки” певної структури, спираючись більшою мірою на функціональну опозицію, при цьому вони володіли такою важливою ознакою, як константність вираження (Земля - Небо, Рай – Пекло), і навіть така прозора опозиційна риса, як “спосіб пересування”, яка дозволяє Леві-Стросу утворити бінарну пару “Орел – Борсук”, хоч і претендує, на нашу думку, лише на доведення універсальності методики, але все ж є постійною характеристикою для утворення опозиційної пари. В той час, як сучасні прихильники методики використовують її для ще більш вільної інтерпретації досліджуваних явищ, адже цілком зрозуміло, що від позитивно-поведінкових характеристик образу москаля дуже недалеко до прямо протилежних. До того ж ці дві моделі поведінки нерідко поєднані в одному образі (наприклад, москаль з поеми Т.Шевченка “Катерина”).

Поряд із чітко вираженими структуралістичними поглядами О.Забужко демонструє і класичний підхід – висловлює ідеї, близькі до теорій англійських ритуальних критиків початку століття. Міф, за її словами, – це не що інше, як ритуал, вони невіддільні один від одного, “міф, власне і є ритуал, – говорить дослідниця, – у словесному вираженні і тільки через ритуал годен виконувати стосовно організованої ним спільноти регулятивну функцію” [2, 30-31].

Є.Нахлік у статті “Міфотворець чи міфомедіум?” наводить різні погляди на міфотворчість Шевченка і водночас визначає свою позицію у міфокритичному шевченкознавстві. Дослідник погоджується із міфологічною інтерпретацією творчості великого Кобзаря, проте закликає до виваженого використання понять міфокритики стосовно неї. Критику імпонує думка Г.Грабовича і Н.Слухай про “матріархічність міфопоетичного світу” Шевченка – велика кількість жіночих образів у творах. Пояснення зазначеного моменту, на думку автора статті, можна знайти за допомогою класичного психоаналізу (колективна пам’ять про материнський лад).

Як гадає міфокритик, етноміфопоетичний підхід має бути доповненням до юнгіанського або фрейдистського, але не альтернативою, як пропонують деякі критики (наприклад Г.Грабович), оскільки це применшує індивідуальне начало поета в його творах. Отже, Є.Нахлік протистоїть трактуванню Т.Шевченка лише міфомедіумом і визнає його творцем індивідуального авторського міфу.

Серед найновіших студій у галузі ритуального міфознавства слід назвати і збірник наукових праць з відповідною назвою “Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту” (1998). У роботах, представлених на сторінках видання, чітко проступає зрощення ритуально-міфологічної критики і структуралізму, або навіть переродження ритуально-міфологічної методики, підпорядкування її потребам семіотично-структурного підходу. Вживання традиційних для міфотеорії термінів – міф, ритуал, ініціація – інколи набуває доволі умовного характеру, спостерігається значне посилення структурного впливу.

Найближче до класичної міфо-ритуальної традиції підходить О.Холодов у дослідженні мотивів сходження в підземне царство у повісті Ф.Достоевського “Хазяйка”. Автор статті провадить спробу дослідити так звані “блукаючі мотиви” – їх значення, функції, генезис, механізми зв’язку в окремому творі. У контексті народно-обрядових пісень дослідник схильний вбачати найдавніший ритуал жертвопринесення – свідчення цього, як також пошуки міфологічного сюжету, визначення архетипності мотивів і міфологічного коду наближає погляди О.Холодова до теорій західної школи міфокритики раннього періоду. Проте виразно означена тенденційність до залучення елементів семіотики і структуралізму дає право відносити дослідника до сучасної міфокритичної школи.

У дослідженні звучить не лише думка про наявність обряду ініціації у творі Достоевського. Автор статті наголошує і на таких характерних, на його думку, міфологічних рисах, як сезон, в який відбуваються події у творі: осінь, що символізує упадок сил природи, близькість сюжетної лінії до солярних міфів. “На героя повісті Ординова покладена ритуально-ініціаційна задача сходження в царство мертвих, поєдинка з силами хаосу, визволення з їх полону красуні Катерини і одруження з нею” [6, 65]. Як бачимо, Холодов з надзвичайною точністю наслідує традицію “кембриджських” міфокритиків накладати схему давнього міфу на сучасний художній твір. Позитивним моментом дослідження можна назвати “багатосторонність трактування твору”, на що вказує сам автор статті. Міфопоетичний, соціальний, філософський плани повісті взаємодоповнюють один одного. І в цьому визнанні різноплановості аналізу художнього твору є дійсний крок уперед, який зробила критика кінця століття у порівнянні з тенденційною обмеженістю своєї попередниці.

Більш виражений структурний підхід спостерігаємо у статті Л.Кисельової “Ритуальні інтенції поетичного тексту Ніколая Клюєва (на матеріалі поеми “Плач о Сергее Есенине)”. Тут має місце символічний підхід – спроба представити “Плач о Сергее Есенине” своєрідним символічним текстом “особливого роду”

– ритуально-міфологічним. Головна мета ритуалу, в інтерпретації Кисельової, – відродження загубленої душі: її виправдання, воскресіння, “виведення із п'їтьми у світ життя безкінечного” [6, 20]. Інша функція ритуалу, на думку автора, – символічна зустріч поетів “в міфологічному просторі Слова” [6, 20].

У цілому, збірник об'єднав під своїм началом критичні праці молодих міфокритиків, які визначає одна провідна тема – міфологічна основа творів. Цілком у дусі модерної міфокритики в збірнику висвітлюються проблеми міфологічного мислення, архетипності образів у творах російських поетів (архетип матері у творчості С.Єсеніна – Є.Рибальська); наявності опозиційних структурних елементів (метод бінарних опозицій, архетипи лісу і міста в міфопоетиці М.Клюєва та Б.-І.Антонича у статті Н.Позняк).

Отже, міфокритика на сучасному етапі дуже мало нагадує свою попередницю, створену на початку ХХ ст. Сьогодні міфокритика – це могутній потік, що увібрав у себе безліч поодиноких критичних течій. Готовність сучасних дослідників здійснювати поєднання різних методів у межах аналізу одного твору безперечно заслуговує на позитивну характеристику і повною мірою реабілітує міфологічний метод, який поступово посів належну “поличку” в різноаспектній системі літературної критики.

Сучасна модель міфокритичної методології позбавлена універсалізму, на який претендувала її попередниця, а міфокритики, які здебільшого усвідомлюють її недоліки, враховують можливість компенсації слабких сторін міфологічної методики за рахунок паралельного використання інших перспективних методик.

Висновки

У результаті проведеного аналізу критичних робіт сучасних українських літературознавців визначено, що в національному контексті міфокритична методологія набуває особливого звучання.

Дослідження особливості розвитку міфокритики у вітчизняній філологічній науці дає можливість стверджувати про кардинальні зміни сутності міфокритики. Якщо раніше критиків цікавили загальнономасштабні пошуки міфічних слідів того чи іншого літературного твору чи сюжету, то тепер у центрі уваги поставили питання індивідуальної манери міфотворення окремих художників слова. Своєрідність використання “кембриджських” традицій в українському літературознавстві полягає у використанні міфометодології у тісному контакті з іншими перспективними методиками.

Література

1. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета: Пер. з англ.– К.: Радянський письменник, 1991.– 216 с.
2. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Абрис, 1997.– 144 с.
3. Мейзерська Т.С. Проблеми індивідуальної міфології. Міфотворчість Шевченка.– Одеса: Astroprint, 1997.– 128 с.
4. Нарівська В.Д. Національний характер в українській прозі 50-70-х років 20 ст.– Дніпропетровськ: Вид.-во ДДУ, 1994.– 204 с.
5. Нахлік Є. Міфотворець чи міфомедіум? // Слово і час. – № 3. – 2002. – С.3–12.
6. Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту: Збірник наукових праць / За ред. Л.М. Мельника. – К., 1998. – 336 с.